

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΔΩΡΕΑ

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ
ΑΝΕΣΤΙΑΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1939

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46
ΑΘΗΝΑΙ



ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008



PASCAL

ΣΚΕΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

(*Ἐκπληκτικὲς ἀντιθέσεις ποὺ βρίσκονται στὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου. — Γενικὴ γνώση τοῦ ἀνθρώπου. — Μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου. — Ματαιοδοξία τοῦ ἀνθρώπου. — Ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου. — Δυστυχία τοῦ ἀνθρώπου.*)

Ἐκπληκτικὲς ἀντιθέσεις ποὺ βρίσκονται στὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου σχετικὰ μετὰ τὴν ἀλήθεια, τὴν εὐτυχία καὶ πολλὰ ἄλλα πράγματα.

Τίποτε δὲν εἶναι τόσο παράξενο στὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο οἱ ἀντιθέσεις ποὺ συναντᾷ κανεὶς σ' αὐτὴν σ' ὅ,τι ἀφορᾷ ὅλα τὰ πράγματα. Εἶναι πλασμένος γιὰ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀλήθεια· τὴν ἐπιθυμεῖ θερμὰ, τὴ γυρεύει· κι' ὡστόσο, ὅταν ἐπιχειρῇ νὰ τὴν ἀδράξῃ, παθαίνει τέτοιο θάμπωμα καὶ σύγχυση τέτοια, ὥστε δίνει λαβὴν στὸ νὰ τοῦ ἀμφισβητήσουν τὴν κατοχὴ τῆς. Αὐτὸ ἔγινε αἰτία νὰ γεννηθοῦν οἱ δυὸ σχολές, τῶν Πυρρωνιστῶν καὶ τῶν Δογματικῶν, ποὺ οἱ μὲν πρῶτοι θέλησαν νὰ στερήσουν τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ κάθε γνώση τῆς ἀλήθειας⁽¹⁾, οἱ δὲ ἄλλοι προσπαθοῦν νὰ τοῦ τὴν ἐξασφαλίσουν· μὰ κι' οἱ πρῶτοι καὶ οἱ δεῦτεροι μ' ἐπιχειρήματα τόσο λίγο πειστικά, ὥστε αὐξάνουν τὴ σύγχυση καὶ τὴν ἀμηχανία τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν δὲν ἔχη γιὰ ὁδηγὸ παρά μόνο τὸ λογικὸ του⁽²⁾.

Τὰ κυριώτερα ἐπιχειρήματα τῶν Πυρρωνιστῶν εἶναι, ὅτι ἔξω ἀπὸ τὴν πίστη καὶ τὴν ἀποκάλυψη, δὲν ἔχουμε καμμιά βεβαιότητα γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν πρῶτων ἀρχῶν, παρά μόνο τὸ ὅτι τίς νιώθουμε φυσικὰ μέσα μας. Ἀλλὰ τὸ φυσικὸ αὐτὸ αἶσθημα δὲν εἶναι πειστικὴ ἀπόδειξη τῆς ἀλήθειας τους· ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει βεβαιότητα ἔξω ἀπὸ τὴν πίστη, ἂν τὸν ἀνθρώπο τὸν πλάσῃ ἕνας θεὸς ἀγαθὸς ἢ ἕνας δαίμονας κακοποιός, ἂν ὑπάρχῃ ἀνέκαθεν ἢ δημιουργήθηκε κατὰ τύχην, ὅλ' αὐτὰ εἶναι ἀρχές γιὰ τίς ὁποῖες δὲν εἴμαστε σίγουροι ἂν μᾶς τίς ἐπιβάλλουν ἢ ἂν εἶναι ἀληθινές, ἢ ψευτικές ἢ ἀβέβαιες, σύμφωνα μετὰ τὴν καταγωγὴ μας. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, κανεὶς ἔξω ἀπὸ τὴν πίστη δὲν ξέρει θετικὰ ἂν εἶναι ξύπνιος ἢ ἂν κοιμᾶται· ἀφοῦ στὸν ὕπνο μας δὲν πιστεύουμε λιγώτερο ζωηρὰ ὅτι εἴμαστε

ξύπνιοι, παρ' ὅ,τι ὅταν εἴμαστε ξύπνιοι πραγματικά. Νομίζουμε [στὸν ὕπνο μας] ὅτι βλέπουμε διαστήματα, μορφές, κινήσεις· νιώθουμε νὰ κυλᾷ ὁ καιρὸς, τὸν μετροῦμε· τέλος, ἐνεργοῦμε ὅπως καὶ ὅταν εἴμαστε ξύπνιοι. Ἀφοῦ, λοιπόν, τὴ μισὴ μας ζωὴ τὴν περνοῦμε, κατὰ τὴν ἴδια μας ὁμολογία, στὸν ὕπνο, ὅπου, παρ' ὅ,τι καὶ ἂν μᾶς φαίνεται, δὲν ἔχουμε καμμιά ἰδέα τοῦ ἀληθινοῦ, μὰ καὶ ὅλα μας τὰ αἰσθήματα εἶναι τότε πλάνες, ποιὸς ξέρει ἂν καὶ τὸ ἄλλο μισὸ τῆς ζωῆς μας, ὅπου νομίζουμε ὅτι εἴμαστε ξύπνιοι, δὲν εἶναι κι' αὐτὸ ἕνας ὕπνος, λιγάκι διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν ἄλλον, ὕπνος ἀπὸ τὸν ὁποῖο ξυπνοῦμε ὅταν νομίζουμε ὅτι κοιμόμαστε, ὅπως ὄνειρευόμαστε συχνὰ ὅτι ὄνειρευόμαστε, σωρεύοντας ὄνειρα πάνω σ' ὄνειρα;

Παραλείπω τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ ἀραδιάζουν οἱ Πυρρωνιστὲς ἐναντία στίς ἐπιρροές τῆς συνήθειας, τῆς ἀγωγῆς, τῶν ἠθῶν, τῶν τόπων, καὶ ἐναντία σὲ ἄλλα παρόμοια πράγματα, ποὺ παρασύρουν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἀνθρώπων, ποὺ δογματίζουν [στηριζόμενοι] μονάχα πάνω στὰ κούφια αὐτὰ θεμέλια.

Τὸ μοναδικὸ δυνατό ἐπιχείρημα τῶν δογματικῶν εἶναι ὅτι μιλώντας κανεὶς μετὰ καλὴ πίστη καὶ εὐλικρίνεια, δὲ μπορεῖ ν' ἀμφιβάλλῃ γιὰ τίς φυσικὲς ἀρχές. Γνωρίζουμε, λένε, τὴν ἀλήθεια, ὄχι μόνο μετὰ τὸ συλλογισμό, μὰ καὶ μετὰ τὸ αἶσθημα, καὶ μ' ἕνα νοῦ ἀνοιχτομάτικο καὶ φωτεινὸ· καὶ ἀκριβῶς μετὰ τὸν τελευταῖο αὐτὸ τρόπο γνωρίζουμε τίς πρῶτες ἀρχές. Τοῦ κάκου ὁ συλλογισμὸς ποὺ δὲν εἶναι καὶ αἶσθημα καὶ νοῦς ἀνοιχτομάτικος καὶ φωτεινός, προσπαθεῖ νὰ τοὺς πολεμήσῃ. Οἱ Πυρρωνιστὲς ποὺ γιὰ ὄργανο [γνώσης] δὲν ἔχουν παρά μόνο τὸ συλλογισμό, μάταια ἀγωνίζονται [νὰ γνωρίσουν τίς πρῶτες ἀρχές]. Ξέρομε ὅτι δὲν ὄνειρευόμαστε, ὅσο ἂν

(1) Κάθε δυνατότητα γνώσης τῆς ἀλήθειας.

(2) Κατὰ λέξιν: ὅταν δὲν ἔχη ἄλλο φῶς παρά μόνο ἐκεῖνο ποὺ βρίσκει στὴ φύση του.

νήμποροι κι' αν είμαστε να τό αποδείξουμε με τή λογική. Ἡ ἀνημπορία αὐτή δέν ἀποδειχνε παρά μόνο τήν ἀδυναμία τοῦ λογικοῦ μας, ἀλλ' ὄχι καί τήν ἀβεβαιότητα ὄλων τῶν γνώσεών μας, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ Πυρρωνιστές. Γιατί ἡ γνώση τῶν πρώτων ἀρχῶν, ὅπως, π.χ. τοῦ ὅτι ὑπάρχει διάστημα, χρόνος, κίνηση, ἀριθμός, ὅλη, εἶναι γερή ὅσο καμμιὰ ἀπό κείνες πού μᾶς δίνει ὁ συλλογισμός. Στις γνώσεις αὐτές τοῦ νοῦ καί τοῦ αἰσθήματος πρέπει νά στηριχτῆ τό λογικό καί ἀπό κεί ν' ἀντλήσῃ ὅλα τὰ ἐπιχειρήματά του. Νιώθω ὅτι ὑπάρχουν τρεῖς διαστάσεις στό διάστημα, καί ὅτι οἱ ἀριθμοί εἶναι ἀπειροί καί τό λογικό ἀποδειχνε ὕστερα ὅτι δέν ὑπάρχουν δυό ἀριθμοί στό τετράγωνο, πού ὁ ἕνας νά εἶναι διπλάσιος ἀπό τόν ἄλλον. Τίς πρώτες ἀρχές τίς αἰσθανόμαστε τὰ θεωρήματα τὰ λύνοῦμε με συμπερασμό. Καί τίς πρώτες καί τὰ δεύτερα με βεβαιότητα, μολονότι ἀπό διαφορετικούς δρόμους.

Καί εἶναι ὅμοια κωμικό τό λογικό νά ζητᾶ ἀπό τό αἶσθημα καί ἀπό τό νοῦ ἀποδείξεις τῶν πρώτων ἀρχῶν, γιά νά τίς δεχτῆ, ὅσο θά ἦταν κωμικό ὁ νοῦς νά γύρευε ἀπό τό λογικό ἕνα αἶσθημα γιά ὅ,τι αὐτό [τό λογικό] ἀποδειχνε. Ἡ ἀνημπορία λοιπόν αὐτή δέ μπορεῖ παρά νά ταπεινώσῃ τό λογικό πού θέλει ὅλα νά τὰ κρίνῃ ὄχι ὅμως καί νά πολεμήσῃ τή βεβαιότητά μας, σάμπως μόνο τό λογικό νάχη τήν ἱκανότητα νά μᾶς διαφωτίσῃ. Νάδινε ὁ Θεός, νά μὴν εἶχαμε ἴσα ἴσα ποτέ μας ἀνάγκη, καί νά γνωρίζαμε ὅλα τὰ πράματα με τό ἔνστικτο καί με τό αἶσθημα. Μά ἡ φύση μᾶς ἀρνήθηκε αὐτά τό ἀγαθό, καί δέ μᾶς ἔδωσε παρά πολύ λίγες μόνο γνώσεις τοῦ εἴδους τούτου⁽¹⁾: ὅλες τίς ἄλλες δέ μπορούμε νά τίς ἀποχτήσουμε παρά μόνο με τό λογικό.

Νά λοιπόν ὁ πόλεμος ἀνοιγμένος ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Πρέπει ὁ καθεὶς νά πάρῃ ἀπόφαση, καί νά ταχθῆ ἀναγκαστικά ἢ στόν Πυρρωνισμό ἢ στό Δογματισμό, γιάτι ὁποῖος θάθελε νά μείνῃ οὐδέτερος, θά ἦταν ὁ κατ' ἐξοχὴν Πυρρωνιστής: ἡ οὐδετερότητα αὐτή εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Πυρρωνισμοῦ ὁποῖος δέν εἶναι ἐναντίον τους, εἶναι κατ' ἐξοχὴν [περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον] μαζί τους. Μά τί θά κἀνῃ ὅμως ὁ ἀνθρώπος σ' αὐτή τήν κατάσταση: Θ' ἀμφιβάλλῃ γιά ὅλα; Θ' ἀμφιβάλλῃ ἂν εἶναι ξύπνιος, ἂν τόν τσιμποῦν, ἂν τόν καίνε; Θ' ἀμφιβάλλῃ ἂν ἀμφιβάλλῃ; Θ' ἀμφιβάλλῃ ἂν ὑπάρχῃ; Δέ μπορεῖ νά φτάσῃ κανεὶς ὡς ἐκεῖ καί εἶμαι βέβαιος ὅτι δέν ὑπῆρξε ποτέ Πυρρωνιστής πραγματικός καί τέλειος. Ἡ φύση βοηθεῖ τό ἀνήμπορο λογικό, καί δέν τό ἀφήνει νά ξεγελαστῆ σέ τέτοιο σημεῖο. Ἡ θά πῆ μήπως, ἀντίθετα, ὁ Πυρ-

ρωνιστής, ὅτι κατέχει σίγουρα τήν ἀλήθεια, αὐτός πού, λίγο νά τόν πιέσουν, δέν εἶναι σέ θέση νά δείξῃ κανένα τίτλο, καί εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀφήσῃ τόν ἀγῶνα;

Ποιός θά ξεμπλέξῃ αὐτό τό μπέρδεμα; Ἡ φύση φέρνει σέ σύγχυση τοὺς πυρρωνιστές, καί τό λογικό τοὺς Δογματικούς. Μά ἐσύ, ἀνθρώπε, τί θά γίνῃς λοιπόν, ἐσύ πού ζητᾶς με τό λογικό πού σοῦδωσε ἡ φύση τήν ἀληθινή σου θέση στόν κόσμο; Δέ μπορεῖς ν' ἀποφύγῃς καμμιὰ ἀπ' τίς δυό τοῦτες σχολές, μά οὔτε καί νά μείνῃς σέ καμμιὰ ἀπ' τίς δυό.

Νά τί εἶναι ὁ ἀνθρώπος σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τήν ἀλήθεια. Ἄς τόν ἐξετάσουμε τώρα σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τήν εὐτυχία, πού τήν ἀποζητᾶ με τόση θερμῆ σ' ὅλες τίς πράξεις του. Γιατί ὅλοι οἱ ἀνθρώποι ἐπιθυμοῦν νά εἶναι εὐτυχημένοι δέν ὑπάρχει σέ τοῦτο ἐξαίρεση. Ὅσο διαφορετικά μέσα κι' ἂν μεταχειρίζονται, ὅλοι τείνουν σ' αὐτό τό σκοπό. Ἄν ὁ ἕνας πηγαίῃ στόν πόλεμο κι' ὁ ἄλλος ὄχι, ὁ ἴδιος πόθος τῆς εὐτυχίας κινεῖ καί τοὺς δυό, συνοδευόμενος ἀπό διαφορετικές βλέψεις. Καί τό παραμικρότερο βῆμα δέν κάνει ποτέ ἡ θέληση, πού νά μὴν ἔχῃ αὐτό τό σκοπό. Εἶναι τό κίνητρο ὄλων τῶν πράξεων ὄλων τῶν ἀνθρώπων, ὡς κι' ἐκείνων ἀκόμα πού σκοτώνονται καί κρεμιοῦνται.

Καί ὅμως, τόσες χιλιάδες χρόνια τώρα, ποτέ κανένας δίχως τήν πίστη δέν ἔφτασε σέ τοῦτο τό σκοπό, ὅπου ὅλοι τείνουν ἀδιάκοπα. Ὅλοι παραπονιοῦνται: ἡγεμόνες, ὑπήκοοι, ἀριστοκράτες, πληβεῖοι, γέροι, νέοι, δυνατοί, ἀδύνατοι, σοφοί, ἀγράμματοι, γεροί, ἀρρωστοί σ' ὅλους τοὺς τόπους, σ' ὅλες τίς ἐποχές, σ' ὅλες τίς ἡλικίες, σ' ὅλες τίς τάξεις.

Μιά δοκιμασία τόσο μακρά, τόσο ἀδιάκοπη καί τόσο ὁμοιόμορφη, ἔπρεπε νά μᾶς εἶχε πείσει ὅτι εἶμαστε ἀνήμποροι νά φτάσουμε στήν εὐτυχία με τίς προσπάθειές μας. Μά τό παράδειγμα δέ μᾶς γίνεται μάθημα. Δέν εἶναι ποτέ τόσο ἀπαράλλαχτα ὅμοιο, ὥστε νά μὴν ἀφήνῃ τόπο σέ μιὰ λεπτή διαφορὰ κι' αὐτή μᾶς κάνει νά πιστεύουμε ὅτι ἡ ἐλπίδα μας δέ θά ξεγελαστῆ σέ τούτη τήν περίπτωσι [τῆ δική μας], ὅπως [βγήκε ξεγελασμένη] στήν ἄλλη. Ἔτσι, καθὼς τό παρόν δέ μᾶς εὐχαριστεῖ ποτέ, ἡ ἐλπίδα μᾶς κοροϊδεύει, καί ἀπό δυστυχία σέ δυστυχία μᾶς πάει στό θάνατο, πού εἶναι τό αἰώνιο κορύφωμά τους.

Εἶναι ἕνα παράξενο πράμα, νά μὴν ὑπάρχῃ τίποτε στή φύση πού νά μὴ στάθῃκε ἱκανό νά γίνῃ ὁ τελικός σκοπός καί ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου, ἄστρα, στοιχεῖα, φυτά, ζῶα, ἔντομα, ἀρρώστειες, πόλεμοι, βίτσια, ἐγκλήματα, κτλ. Μιά καί ξέπεσε ὁ ἀνθρώπος ἀπό τή φυσική του κατάσταση⁽¹⁾, δέν εἶναι τίποτε πού νά μὴ στάθῃκε ἱκανός

(1) Ἀπό κείνες, δηλαδή πού τίς ἀποχτοῦμε με τό ἔνστικτο καί τό αἶσθημα.

(1) Ἐκείνη ὅπου βρισκόταν πρὶν ἀπὸ τό προπρατορικό ἁμάρτημα.

νά κυνηγήσει. Ἀφότου ἔχασε τὸ ἀληθινὸ ἀγαθὸ, ὅλα ὅμοια μποροῦν νὰ τοῦ φανοῦν σὰν τὸ ἀληθινὸ ἀγαθὸ, καὶ ἡ ἴδια του ἀκόμα ἢ καταστροφή, ὅσο ἀντίθετη καὶ ἂν εἶναι καὶ μὲ τὴ λογικὴ καὶ μὲ τὴ φύση.

* Ἄλλοι ζήτησαν τὴν εὐτυχία στὴν ἐξουσία, ἄλλοι στὰ ἀξιοπεριεργὰ πράγματα καὶ στὶς ἐπιστῆμες, ἄλλοι στὶς ἡδονές. Τὰ τρία αὐτὰ εἶδη τῶν πόθων δημιούργησαν τρεῖς σχολές, κ' αὐτοὶ ποὺ ὀνομάζονται Φιλόσοφοι πραγματικά δὲν ἔκαναν παρά ν' ἀκολουθήσουν μιὰν ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς σχολές. * Ὅσοι τὸ σίμωσαν περισσότερο, πείστηκαν ὅτι τὸ γενικὸ καλὸ ποὺ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τὸ ἐπιθυμοῦν, καὶ ὅπου ὅλοι εἶναι σώστὸ νὰ ἔχουν μέρος, δὲν πρέπει νὰ βρισκεται σὲ κανένα ἀπὸ τὰ ἰδιαίτερα πράγματα ποὺ δὲ μποροῦν ν' ἀνήκουν· παρά σ' ἓναν μονάχα, καὶ ποὺ ὅταν μοίραστοῦν προξενοῦν περισσότερὴ λύπη στὸν κάτοχό τους γιὰ τὴν ἔλλειψη τοῦ μέρους ποὺ δὲν ἔχει, παρά ποὺ τὸν εὐχαριστοῦν γιὰ τὴν ἀπόλαψη τοῦ μέρους ποὺ ἔχει. Κατάλαβαν ὅτι τὸ ἀληθινὸ ἀγαθὸ ἔπρεπε νὰ εἶναι τέτοιο, ὥστε ὅλοι νὰ μποροῦν νὰ τὸ κατέχουν σύγχρονα, χωρὶς νὰ ἐλαττώνεται καὶ χωρὶς νὰ φθοноῦνται, καὶ κανεὶς νὰ μὴ μπορῆ νὰ τὸ χάσῃ ἀθελά του. Τὸ κατάλαβαν, μὰ δὲ μπόρεσαν νὰ τὸ βροῦνε· κ' ἀντὶς γιὰ ἓνα καλὸ στερεὸ καὶ πραγματικὸ, δὲν ἀγκάλιασαν παρά μόνο τὴν κούφια εἰκόνα ἑνὸς φανταστικοῦ ἀγαθοῦ.

Τὸ ἔνστικτό μας μᾶς κάνει νὰ νιώθουμε ὅτι πρέπει νὰ ζητοῦμε τὴν εὐτυχία μας μέσα μας. Τὰ πάθη μας μᾶς σπρώχνουν πρὸς τὰ ἔξω, κ' ὅταν ἀκόμα δὲν ὑπάρχουν ἀντικείμενα ποὺ νὰ τὰ ἐρεθίσουν. Τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου μᾶς βάζουν σὲ πειρασμὸ ἀπὸ μόνονα τους καὶ μᾶς καλοῦν, καὶ ὅταν ἀκόμα δὲν τὰ συλλογιόμαστε. * Ἐτσι, τοῦ κάκου οἱ Φιλόσοφοι συμβουλεύουν: Γυρίστε στὸν ἑαυτὸ σας, ἐκεῖ θὰ βρῆτε τὴν εὐτυχία σας. Δὲν τοὺς πιστεύουν· κ' ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς πιστεύουν, εἶναι οἱ πιὸ ἀδεῖοι κ' οἱ πιὸ ἀνόητοι. Γιατὶ εἶναι τίποτε πιὸ γελοῖο καὶ πιὸ μάταιο ἀπ' αὐτὸ ποὺ συσταίνουν οἱ Στωϊκοί, καὶ πιὸ ψεύτικο ἀπ' ὅλους τοὺς συλλογισμοὺς τους;

* Ἰσχυρίζονται ὅτι ἐκεῖνο ποὺ μπορεῖ κανεὶς μερικὲς φορές, τὸ μπορεῖ πάντοτε, καὶ ὅτι ἀφοῦ ὅσοι κατέχονται ἀπὸ τὸν πόθο τῆς δόξας καταφέρνουν καὶ κάνουν κάτι, καὶ οἱ ἄλλοι θὰ τὸ καταφέρουν τὸ ἴδιο ἐπίσης. Εἶναι κινήματα πυρετοῦ ποὺ ἡ ὑγεία δὲ μπορεῖ νὰ τὰ μιμηθῆ.

* Ὁ καθημερινὸς πόλεμος τοῦ λογικοῦ ἐναντίον τῶν πάθων ἔγινε αἰτία ἐκεῖνοι ποὺ θέλησαν νάχουν γαλήνη νὰ διαιρεθοῦν σὲ δύο σχολές. Οἱ μὲν θέλησαν νὰ παραιτηθοῦν ἀπ' τὰ πάθη καὶ νὰ γίνουν Θεοί. Οἱ ἄλλοι θέλησαν νὰ παραιτηθοῦν ἀπ' τὸ λογικὸ καὶ νὰ γίνουνε κτήνη. Μὰ δὲν κατάφεραν ὅτι ζητοῦσαν οὔτε οἱ πρῶτοι οὔτε

οἱ δεύτεροι· καὶ μένει πάντα τὸ λογικὸ ποὺ κατηγορεῖ τὴ χυδαιότητα καὶ τὸ ἀδικο τῶν παθῶν, καὶ ταραζεὶ τὴν ἡσυχία ἐκείνων ποὺ ἐγκαταλείπονται στὰ πάθη: καὶ τὰ πάθη εἶναι πάντα ζωντανὰ μέσα καὶ σ' ἐκείνους ἀκόμα ποὺ θέλουν νὰ παραιτηθοῦν ἀπ' αὐτὰ.

Νὰ τί μπορεῖ νὰ κατορθώσῃ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὶς ἴδιες του δυνάμεις καὶ μὲ τὶς ἴδιες του προσπάθειες σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ ἀληθινὸ καὶ τὸ καλὸ. * Ἐχουμε μιὰν ἀδυναμία ν' ἀποδείξουμε, ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ τὴ νικήσῃ ὄλος ὁ Δογματισμὸς. * Ἐχουμε μιὰν ἰδέα τῆς ἀλήθειας, ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ τὴ νικήσῃ ὄλος ὁ Πυρρωνισμὸς. Ποθοῦμε τὴν ἀλήθεια καὶ δὲ βρίσκουμε μέσα μας παρά μόνο ἀβεβαιότητα. Ζητοῦμε τὴν εὐτυχία, καὶ δὲ βρίσκουμε παρά μόνο δυστυχία. Εἴμαστε ἀνίκανοι νὰ μὴν ποθήσουμε τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν εὐτυχία, καὶ εἴμαστε ἀνίκανοι καὶ γιὰ βεβαιότητα καὶ γιὰ εὐτυχία. * Ὁ πόθος αὐτὸς μᾶς ἀφέθηκε τόσο γιὰ τιμωρία μας, ὅσο καὶ γιὰ νὰ μᾶς κἀνῃ νὰ νιώθουμε ποὺ ἤμαστε καὶ ποὺ τώρα ἔχουμε πέσει (!).

* Ἄν ὁ ἄνθρωπος δὲν πλάστηκε γιὰ τὸ Θεό, γιατί δὲν εἶναι εὐτυχισμένος παρά μόνο στὸ Θεό; * Ἄν ὁ ἄνθρωπος πλάστηκε γιὰ τὸ Θεό, γιατί εἶναι ἀντίθετος στὸ Θεό;

* Ὁ ἄνθρωπος δὲν ξέρει ποῦ νὰ τοποθετηθῆ. * Ἐχει φανερά χάσει τὸ δρόμο του, καὶ νιώθει μέσα του ὑπολείμματα μιᾶς εὐτυχισμένης κατάστασης, ἀπ' ὅπου ξέπεσε, καὶ ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ τὴν ξαναῦρῃ. Τὴ γυρεύει παντοῦ μ' ἀνησυχία καὶ δίχως ἀποτελεσμα σ' ἀξεδιάλυτα σκότη.

Εἶναι ἡ πηγὴ τῶν πολέμων τῶν φιλοσόφων ἀνάμεσά τους, ποὺ οἱ μὲν προσπαθοῦν νὰ ὑψώσουν τὸν ἄνθρωπο δείχνοντας τὰ μεγαλεῖα του, καὶ οἱ ἄλλοι νὰ τὸν ταπεινώσουν δείχνοντας τὶς ἀθλιότητές του. Τὸ πιὸ περίεργο εἶναι, ὅτι κάθε σχολὴ μεταχειρίζεται τὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἄλλης γιὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴ γνώμη της. Γιατὶ ἡ δυστυχία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ ἐπακόλουθο τοῦ μεγαλείου του, καὶ τὸ μεγαλεῖο του τὸ ἐπακόλουθο τῆς ἀθλιότητάς του. * Ἐτσι, οἱ μὲν, τόσο καλύτερα μᾶς ἔπεισαν γιὰ τὴν ἀθλιότητά του, ὅσο γι' ἀπόδειξη πῆραν τὸ μεγαλεῖο του, καὶ οἱ ἄλλοι, τόσο δυνατώτερα μᾶς ἔπεισαν γιὰ τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο τὸ συνήγαγαν ἀπ' τὴν ἴδια του τὴν ἀθλιότητα. * Ὅ,τι οἱ μὲν μπόρεσαν νὰ ποῦν γιὰ νὰ δείξουν τὸ μεγαλεῖο, δὲ χρησίμεψε παρά σὰν ἓνα ἐπιχείρημα στοὺς ἄλλους, γιὰ τὰ συμπεράνουν τὴν ἀθλιότητα· ἀφοῦ τόσο πιὸ δυστυχισμένος εἶναι κανεὶς ὅσο ἀπὸ ψηλότερα πέσῃ· καὶ οἱ ἄλλοι, ἀντίθετα. Σηκώθηκαν οἱ μὲν ἐναντίον τῶν δέ, σ' ἓνα κύκλο ἀτέλειωτο, βέ-

(!) Κατὰ λέξιν: ἀπὸ ποῦ ἔχουμε πέσει. Μὲ τὸ ποῦ ἐννοεῖ ὁ Πασκάλ τὴν πρὶν ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου. (Σημ. τοῦ μεταφρ.)

βαιοι ότι όσο οι άνθρωποι φωτίζονται περισσότερο, τόσο περισσότερο ανάκαλывают στον άνθρωπο αθλιότητα και μεγαλειότητα. Με μία λέξη, ο άνθρωπος ξέρει ότι είναι αθλιός. Είναι λοιπόν αθλιός, αφού το ξέρει, αλλά είναι και μεγάλος, αφού ξέρει πώς είναι αθλιός.

Τί χίμαιρα είναι λοιπόν ο άνθρωπος; Τί

Γενική γνώση του ανθρώπου.

"Ό,τι πρωτοβλέπει ο άνθρωπος, όταν κυτταχτή, είναι το σώμα του, ώριμο, δηλαδή, μέρος ύλης που του ανήκει. Μά για να καταλάβει τι είναι το μέρος αυτό, πρέπει να το συγκρίνει με ό,τι βρίσκεται άπάνω του και με ό,τι βρίσκεται κάτω του. Έτσι θ' αναγνωρίσει τα σωστά όριά του.

"Ας μην άρκεστη λοιπόν ο άνθρωπος να κυττάξει μονάχα τα πράματα που τον περιτοιχίζουν. "Ας θωρήσει τη φύση όλόκληρη στο ύψηλό και πλείο της μεγαλειότητας. "Ας κυττάξει το λαμπρό φώς, το βαλμένο σά μία λάμπα αιώνια, για να φωτίσει το σύμπαν. "Ας του φανή ή γής σά μία κουκίδα συγκρινόμενη με το μεγάλο κύκλο, που το άστρο αυτό διαγράφει. Και άς ξαφνιστή που και ο μεγάλος αυτός κύκλος δέν είναι παρά μία πολύ μικρή κουκίδα, συγκρινόμενος με τον κύκλο που διαγράφουν τα άστρα που κυλούν στο στερέωμα. Μ' αν ή ματιά μας σταματά ή εκεί, ή φαντασία μας άς πάη πιο πέρα. Πιο γλήγορα θά κουραστή να συλλαβαίνει, παρά ή φύση να προμηθεύη (!). "Ό,τι βλέπουμε άπ' τον κόσμο, δέν είναι παρά ένα άδιόρατο σημάδι μες στην πλατιά άγκαλιά της πλάσης. Καμιά ιδέα [που μπορούμε να σχηματίσουμε για αυτή] δέν φτάνει, ούτε κατά προσέγγισιν, την έκταση των διαστημάτων της. Του κάκου φουσκώνουμε τις συλλήψεις του νου μας, δέν γεννούμε παρά μόνον άτομα. άντις για την πραγματικότητα των πραγμάτων. Η πλάση είναι μία σφαίρα άτέλειωτη, που το κέντρο της βρίσκεται παντού και πουθενά ή περίμετρός της. Τέλος, είναι ένα άπό τα πιο μεγάλα αισθητά δείγματα της παντοδυναμίας του Θεού, το ό,τι ή φαντασία μας χάνεται στη σκέψη αυτή.

Ξαναγυρίζοντας, λοιπόν, στον έαυτό του, άς θωρήσει ο άνθρωπος το τί είναι συγκρινόμενος με το σύνολο της δημιουργίας. "Ας θεωρηθή σαν παραπλανημένος στην άπόμακρη αυτή έπαρχία της πλάσης. Και με τ' ό,τι θά του φανή το μικρό αυτό κελλί που βρίσκεται βαλμένος, δηλαδή ο όρατός αυτός κόσμος, άς μάθη ν' άναμετρά τη γή, τα Βασίλεια, τις πόλεις και τον έαυτό του στη σωστή του άξια.

Τί είναι ένας άνθρωπος μες στο άπειρο;

πράμα νέο, τί χάος, τί σωρός άπό αντιθέσεις; Κριτής των όλων, ήλίθιο σκουλήκι της γής, θεματοφύλακας της άλήθειας, σωρός άβεβαιότητας, δόξα και άπόρριμμα του κόσμου. "Αν παινιέται, τον ταπεινώνω, αν ταπεινώνεται, τον παινεύω, και πάντα του αντιλέγω, ως που να νιώση ότι είναι ένα τέρας άκατανόητο.

Ποιός μπορεί να το έννοήσει; Μά για να του παρουσιάσω ένα άλλο θαύμα όμοια έκπληκτικό, άς στοχαστή άνάμεσα στα πράματα που γνωρίζει, τα πιο μικροσκοπικά. "Ας σκεφτή, λόγου χάρη, ότι ο ψύλλος του προσφέρει, στη μικρότητα του σώματός του, μέρη άσύγκριτα μικρότερα, κνήμες με κλειδώσεις, φλέβες μες στις κνήμες αυτές, αίμα μες στις φλέβες αυτές, χυμούς μες στο αίμα αυτό, σταγόνες μες σ' αυτούς τους χυμούς, ύδρατμούς μες σ' αυτές τις σταγόνες. [Μά άς μη σταματήση εκεί.] "Αλλά διαιρώντας άκόμα τα τελευταία αυτά πράματα, άς πάη ως εκεί όπου μπορούν να πάνε οι δυνάμεις του και οι αντίληψεις του, και το τελευταίο αντικείμενο όπου μπορεί να φτάση, άς γίνει τώρα το αντικείμενο της μελέτης μας. Θά σκεφτή ίσως, ότι εκεί όπου έφτασε είναι ό,τι πιο μικροσκοπικό έχει ή πλάση. Θά τον κάνω να ιδή μέσα εκεί μία νέαν άβυσσο. Θά του ζωγραφίσω όχι μόνο τον όρατό κόσμο, άλλ' άκόμα ό,τι μπορεί να συλλάβη [νοερά] άπ' την άπεραντοσύνη της πλάσης, μες στο γύρο του άδιόρατου αυτού ατόμου. [Τί θά δη εκεί μέσα;] "Ενα άπειρο πλήθος άπό κόσμους, που καθέννας τους έχει το στερέωμά του, τους πλανήτες του, τη γή του, στην ίδια αναλογία που τάχει [δλ' αυτά] και ο κόσμος ο όρατός στη γής αυτή, ζώα, και τέλος, ψύλλους, στους όποιους θά ξαναβρή ό,τι βρήκε στους πρώτους, και σ' άλλα ζώα, το ίδιο πράμα, δίχως τέλος, δίχως σταμάτημα. "Ας χαθή μέσα σ' αυτά τα θαύματα τα τόσο έκπληκτικά για τη μικρότητά τους, όσο και τ' άλλα για τη μεγαλοσύνη τους. [Και ύστερα άς ξανακυττάξει το σώμα του.] Και τότε ποιός δέν θά θαυμάσει που το σώμα μας, που λίγο πριν δέν ήταν αντίληπτό μες στον κόσμο, άδιόρατο κι' αυτό μες στην άγκάλη του σύμπαντος, θά φανή τώρα ένας κολοσσός, ένας κόσμος, ή καλύτερα, ένα σύμπαν, σχετικά με την τελευταία μικρότητα όπου δέν μπορεί να φτάση ο νους;

"Εκείνος που θά κυτταχτή έτσι, θά τρομάξει δίχως άλλο, βλέποντας τον έαυτό του σαν κρεμασμένο μες στη μάζα [της ύλης] που του έδωσε ή φύση άνάμεσα στις δυό άβύσσους του άπειρου και της άνυπαρξίας, άπό τις όποιες είναι έξίσου άπομακρυσμένος. Τρεμούλα θά τον πιάσει στη θέα των θαυμάτων αυτών, και καθώς ή περιέρ-

(!) "Υλικό για τις συλλήψεις της φαντασίας μας.

γεία του θα μεταβληθῆ, πιστεύω, σὲ θαυμασμό, θὰ αἰστανθῆ περισσότερη διάθεση νὰ τὰ κυττάξῃ σιωπηλά παρὰ νὰ τὰ ἀναζητήσῃ μὲ ἔπαρση.

Γιατί, ἐπιτέλους, τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος μὲς στὴ φύση; Ἔνα τίποτε, σχετικῶς μὲ τὸ ἄπειρο, ἕνα ὄλον σχετικῶς μὲ τὴν ἀνυπαρξία, ἕνας μέσος ὅρος ἀνάμεσα στὸ τίποτε καὶ στὸ ὄλον. Εἶναι ἄπειρα ἀπομακρυσμένος κ' ἀπὸ τὰ δυὸ ἄκρα καὶ τὸ εἶναι του δὲν ἀπέχει λιγώτερο ἀπ' τὸ τίποτε ἀπ' ὅπου βγήκε, παρ' ὅσο ἀπὸ τὸ ἄπειρο ὅπου εἶναι βουλιαγμένος.

Ὁ νοῦς του κατέχει στὴν τάξη τῶν νοητῶν πραγμάτων τὴν ἴδια θέση πού κατέχει τὸ σῶμα του ἐπὶ διάστημα καὶ τὸ μόνο πού μπορεῖ νὰ κάνῃ, εἶναι ν' ἀντιληφθῆ κάποια ἐπιφάνεια τοῦ μέσου τῶν πραγμάτων, στερημένος αἰώνια τὴν ἐλπίδα (¹) νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τους. Τὰ πάντα βγήκαν ἀπὸ τὸ τίποτε καὶ ἀπλώνονται στὸ ἄπειρο. Ποιὸς μπορεῖ νὰ παρακολουθήσῃ τοὺς ἐκπληκτικούς αὐτοὺς δρόμους; Ἐκεῖνος πού ἔπλασε τὰ θαύματα αὐτά, τὰ ἐννοεῖ ἄλλος κανεὶς δὲ μπορεῖ νὰ τὰ νιώσῃ.

Ἡ κατάσταση τούτη, ἡ ἀνάμεσα στὰ δυὸ ἄκρα, βρίσκεται σὲ ὅλα μας.

Οἱ αἰσθήσεις μας δὲν ὑποφέρουν καμμιάν ἀκρότητα. Ὑπέρμετρος κρότος μᾶς ζαλίζει ὑπέρμετρο φῶς μᾶς θαμπώνει τὸ πάρα πολὺ μακρινὸ καὶ τὸ πάρα πολὺ κοντινὸ μᾶς ἐμποδίζουν νὰ δοῦμε ὑπερβολικὸ μάκρος καὶ ὑπερβολικὴ συντομία σκοτίζουν ἕνα γραφτὸ (²) ὑπερβολικὴ εὐχαρι-

στηση μᾶς πειράζει ἄρα πολλές συνηχίσεις δὲ μᾶς ἀρέσουν. Δὲν αἰσθανόμαστε οὔτε τὴ μεγαλύτερη ζέστη πού μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ, οὔτε τὸ μεγαλιέτερο κρύο. Ἐχθρευόμαστε κάθε τι φτασμένο στὰ ἄκρα, καὶ δὲν τὸ αἰσθανόμαστε. Δὲν τὸ αἰσθανόμαστε πιά, τὸ ὑπομένουμε. Ὑπερβολικὰ νιάτα καὶ ὑπερβολικὰ γερατειὰ ἐμποδίζουν τὸ πνεῦμα ἄρα πολλὴ καὶ ἄρα πολὺ λίγη τροφή ταραίζουν τίς ἐνέργειές του ὑπερβολικὴ μὀρφωση καὶ ὑπερβολικὴ ἀμορφωσιὰ τὸ ἀποβλακώνουν. Οἱ ἀκρότητες εἶναι γιὰ μᾶς σὰ νὰ μὴν ἦταν, καὶ μεῖς εἴμαστε ἀνύπαρχτοι γι' αὐτές. Μᾶς ξεφεύγουν ἢ ἐμεῖς ξεφεύγουμε ἀπ' αὐτές.

Νὰ ἡ ἀληθινὴ μας κατάσταση. Αὐτὴ συμμαζεῦει τίς γνώσεις μας μέσα σὲ ὀρισμένα ὄρια πού τὰ ξεπερνοῦμε, ἀνίκανοι νὰ τὰ γνωρίσουμε ὅλα, καὶ νὰ τ' ἀγνοήσουμε ὅλα ἀπόλυτα. Βρισκόμαστε σ' ἕναν ἐκτεταμένον μεσοχώρο, πάντα ἀβέβαιοι καὶ κυμαινόμενοι ἀνάμεσα σ' ἀγνοια καὶ γνώση κ' ἂν τραβήξουμε πιὸ πέρα, ἐκεῖνο πού πᾶμε νὰ πιάσουμε (³) ἀρχινᾷ νὰ σαλεύῃ καὶ ξεφεύγει τὴν ἀδραξιά μας χάνεται [ἀπ' τὰ μάτια μας] καὶ ἀρχίζει νὰ φεύγῃ μ' αἰώνια φευγάλα: τίποτε δὲ μπορεῖ νὰ τὸ σταματήσῃ. Αὐτὴ εἶναι ἡ φυσικὴ μας κατάσταση, ἡ πιὸ ἀντίθετη, ὡστόσο, μὲ τὴν ἔμφυτὴ μας διάθεση. Φλεγόμαστε ἀπ' τὸν πόθο νὰ γνωρίσουμε τὰ πάντα ὡς τὸ βάθος καὶ νὰ χτίσουμε ἕναν πύργο πού νὰ ὑψώνεται ἀτέλειωτα. Μὰ ὄλο μας τὸ οἰκοδόμημα τριζοβολᾷ. κ' ἡ γῆς ἀνοίγεται ὡς τὰ τάρταρα.

Μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου.

Δὲ μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ φαντασθῶ ἕναν ἄνθρωπο δίχως χέρια, δίχως πόδια ἢ θὰ μπορούσα καὶ δίχως κεφάλι ἀκόμα νὰ τὸν φαντασθῶ, ἂν ἡ πείρα δὲ μοῦ μάθαινε ὅτι μὲ τὸ κεφάλι του σκέπτεται. Ἡ σκέψη λοιπὸν κάνει τὸν ἄνθρωπο, καὶ χωρὶς αὐτὴ δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸν φανταστῇ.

Τί εἶναι ἐκεῖνο πού νιώθει μέσα μας εὐχαρίστηση; Εἶναι τὸ χέρι; εἶναι τὸ μπράτσο; εἶναι ἡ σάρκα; εἶναι τὸ αἷμα; Θὰ δοῦμε ὅτι πρέπει νὰ εἶναι κάτι τὸ αὐλο.

Εἶναι τόσο μεγάλος ὁ ἄνθρωπος, ὥστε τὸ μεγαλεῖο του δείχνεται ἀκόμα καὶ στὸ ὅτι γνωρίζει πὼς εἶναι ἄθλιος. Ἔνα δέντρο δὲν ξέρεي πὼς εἶναι ἄθλιο. Εἶναι ἀληθεια ὅτι εἶναι δυστυχία τὸ νὰ γνωρίζῃς πὼς εἶσαι ἄθλιος μὰ ἔχει ὅμως καὶ μεγαλεῖο τὸ νὰ γνωρίζῃς πὼς εἶσαι ἄθλιος. Ἔτσι, ὅλες οἱ ἀθλιότητες τοῦ ἀνθρώπου δείχνουν τὸ μεγαλεῖο του. Εἶναι ἀθλιότητες μεγάλου ἀρχοντα, ἀθλιότητες Βασι-

ληῶ πού ἔχασε τὸ βασιλεῖο του.

Ποιὸς εἶναι δυστυχισμένος πού δὲν εἶναι Βασιλιάς, παρὰ μονάχα ἕνας βασιλιάς πού ἔχασε τὸ βασιλεῖο του; Βρίσκανε (οἱ Ῥωμαῖοι) τὸν Παῦλο-Αἰμίλιο δυστυχισμένο γιατί δὲν ἦταν πιά ὕπατος; Ἀπεναντίας, ὅλοι βρίσκανε πὼς ἦταν εὐτυχισμένος γιατί εἶχε ὑπάρξει ὕπατος καὶ γιατί ἡ φυσικὴ του κατάσταση δὲν τὸν προόριζε νὰ εἶναι πάντοτε ὕπατος. Τὸν Περσέα, ὅμως, τὸν βρίσκανε (οἱ Ἕλληνες) τόσο δυστυχισμένο, πού δὲν ἦταν πιά Βασιλιάς, γιατί ἡ φυσικὴ του κατάσταση ἦταν νὰ εἶναι πάντα Βασιλιάς, ὥστε τοὺς φαινόταν παράξενο τὸ πὼς μπορούσε νὰ ὑπομένῃ τὴ ζωὴ. Ποιὸς νομίζει πὼς εἶναι δυστυχισμένος γιατί ἔχει ἕνα μονάχα στόμα; Καὶ ποιὸς, ὅμως, δὲ νομίζει πὼς εἶναι δυστυχισμένος γιατί ἔχει ἕνα μονάχα μάτι; Κανεὶς βέβαια δὲ σκέφτηκε ποτὲ νὰ λυπηθῇ πού δὲν ἔχει τρία μάτια εἶναι ὅμως ἀπαρηγόρητος ἐκεῖνος πού δὲν ἔχει παρὰ ἕνα μονάχα.

Ἔχουμε τόσο μεγάλη ἰδέα γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε δὲ μπορούμε νὰ ὑποφέρουμε νὰ μᾶς περιφρονῇ καὶ νὰ μὴ μᾶς ἐκτιμᾷ μιὰ ψυχὴ καὶ ὅλη ἡ εὐτυχία

(¹) Κατὰ λέξιν: σὲ μιὰ αἰώνια ἀπελπισία.

(²) Discours Pragmaτεία, ὁποιοδήποτε γραφτὸ μὲ κάποιο μάκρος καὶ ὄχι μὲ ρητορικὴ ἀναγκαστικὰ χαρκτηῖρα.

(³) Κατὰ λέξιν: τὸ ἀντικείμενό μας.

του ανθρώπου βρίσκεται σ' αυτή την έκτιμηση.

Αν, απ' τή μιὰ μεριά, ή άπατηλή αυτή δόξα πού οί άνθρωποι κυνηγούν είναι ένα μεγάλο δείγμα τής άθλιότητας και τής ταπεινότητάς τους, απ' τήν άλλη μεριά όμως είναι κ' ένα δείγμα τής άνωτερότητας τους. Γιατί ό,τι κι' αν κατέχη στη γή, όση ύγεία και άνεση όλική κι' αν απολαβαίνη, δέν είναι εύχαριστημένος αν δέν έχη τήν έκτίμηση των ανθρώπων. Θεωρεί τόσο σπουδαίο τό νοΰ του ανθρώπου, ώστε όσο ύψηλή θέση κι' αν έχη στην κοινωνία, νομίζει τον έαυτό του δυστυχισμένο, αν δέν έχη τήν ίδια έκλεκτή θέση και στο νοΰ των ανθρώπων. Είναι ή ώραιότερη θέση του κόσμου, τίποτε δέ μπορεί ν' απομακρύνη τον άνθρωπο από τον πόθο τής θέσης αυτής και αυτό είναι ή ιδιότητα πού δυσκολώτερα σβήνεται απ' τήν καρδιά του ανθρώπου. Τόσο [μέσα μας έχουμε ριζωμένο τον πόθο αυτό], ώστε κ' εκείνοι ακόμα πού περισσότερο περιφρονούν τους ανθρώπους και τους έξομοιώνουν με τά ζώα, θέλουν να τους θαυμάζουν οί άνθρωποι, κ' έτσι τό ίδιο τους τό αίσθημα φέρνει σε αντίφαση με τον έαυτό τους ή φύση τους, πού είναι δυνατώτερη παρ' ό,τι τά επιχειρήματα του λογικού των, τους πείθει δυνατώτερα για τό μεγαλείο του ανθρώπου, παρ' ό,τι δέν τους πείθει τό λογικό τους για τήν ταπεινότητά του.

Ο άνθρωπος δέν είναι παρά ένα καλάμι, τό πιο αδύνατο τής φύσης, μά είναι ένα καλάμι πού σκέπτεται. Δέν είναι ανάγκη να όπλιστ ή τό σύμπαν όλόκληρο για να τον συντρίψη. Ένας καπνός, μιὰ στάλα νερό φτάνει για να τον σκοτώση. Μά και τό σύμπαν τό ίδιο αν τον έσύντριβε, πάλιν ό άνθρωπος θα στέκονταν ψηλότερα από εκείνο πού τον σκοτώνει, γιατί ξέρει ότι

πεθαίνει' ένώ τό σύμπαν δέν ξέρει τίποτε απ' τήν ύπεροχή του άπέναντι του ανθρώπου.

Έτσι λοιπόν όλο τό μεγαλείο μας βρίσκεται στη σκέψη. Με τή σκέψη μπορούμε να ύψωθούμε, κι' όχι με τό χώρο και τή διάρκεια. Ας προσπαθούμε λοιπόν να σκεπτόμαστε καλά. Νά ή άρχή τής ήθικης.

Είναι επικίνδυνο να κάνουμε να βλέπη πάρα πολύ ό άνθρωπος τό πόσο μοιάζει με τά ζώα, χωρίς να του δείχνουμε τό μεγαλείο του. Είναι όμοια επικίνδυνο να του δείχνουμε πάρα πολύ τό μεγαλείο του χωρίς [να του δείχνουμε] τή μικρότητά του. Μά είναι ακόμα πιο επικίνδυνο να μη του δείχνουμε ούτε τό ένα ούτε τό άλλο.

Ο άνθρωπος λοιπόν άς δίνη στον έαυτό του τή σωστή του αξία. Ας αγαπά τον έαυτό του, γιατί κλείνει μέσα του μιὰ φύση [ικανή για τό καλό, μά [αγαπώντας τον έαυτό του] άς μην τό θεωρή αυτό λόγο για ν' αγαπά και τις χυδαιότητες πού ύπάρχουν στη φύση του. Ας περιφρονή τον έαυτό του, γιατί ή ικανότητα αυτή είναι κούφια, μά άς μην περιφρονή όμως και τή φυσικήν αυτή ικανότητα. Ας μισή τον έαυτό του, άς τον αγαπά: έχει μέσα του τήν ικανότητα να γνωρίση τήν αλήθεια, και να είναι εύτυχισμένος, μά δέν έχει όμως αλήθεια ούτε σταθερή ούτε ικανοποιητική. Θα ήθελα λοιπόν να σπρώξω τον άνθρωπο να ποθήση να βρη μιὰ τέτοια αλήθεια, να είναι έτοιμος και λυτρωμένος απ' τά πάθη για να τήν ακολουθήση όπου τή βρη και ξέροντας πόσο ή γνώση του σκοτίστηκε από τά πάθη, θα ήθελα να μισήση μέσα του τήν επιθυμία πού από μόνη της περιορίζει [τή γνώση], ώστε να μη τον τυφλώση όταν πάη να κάνει τήν έκλογή του, και να μη τον σταματήση όταν θα ή διαλέξει.

Ματαιοδοξία του ανθρώπου.

Δέν μάς φτάνει ή ζωή πού έχουμε μέσα μας και στο ίδιο τό είναι μας: θέλουμε να ζήσουμε και στην ιδέα των άλλων με μιὰ ζωή φανταστική, γι' αυτό προσπαθούμε να επιδειχτούμε. Εργαζόμαστε αδιάκοπα για να όμορφήνουμε και να διατηρήσουμε τό φανταστικό αυτό πλάσμα, και παραμελούμε τό πραγματικό. Κι' αν έχουμε ή γαλήνη, ή γενναιοδωρία, ή πίστη, σπεύδουμε να τό κάνουμε γνωστό, για να προσκολλησουμε τά χαρίσματα αυτά στο φανταστικό πλάσμα [πού ύπάρχει μες τό νοΰ των άλλων]: θα είμαστε πρόθυμοι να τά ξεκολλησουμε από τον έαυτό μας για να τά κολλησουμε σ' αυτό, και θα δεχόμαστε πρόθυμα να μαστε άναντροι πραγματικοί, για ν' αποχτήσουμε τή φήμη πώς είμαστε γενναίοι. Μεγάλο δείγμα τής μηδαιμότητάς μας, τό να μην είμαστε εύχαριστημένοι απ' τό ένα δίχως

τό άλλο, και τό να παραιτούμαστε συχνά απ' τό ένα για χάρη του άλλου. Γιατί εκείνος πού δέ θα πέθαινε για να σώση τήν τιμή του, θα ήταν αναντρος.

Η γλύκα τής δόξας είναι τόσο μεγάλη, ώστε με ό,τι κι' αν τή συνδέσουμε, ακόμα και με τό θάνατο, τήν αγαπούμε.

Η ματαιοδοξία είναι τό αντίβαρο σε όλες μας τις άθλιότητες. Γιατί, είτε τις κρύβει, είτε, αν τις φανερώση, παρηφανεύεται πού τις γνωρίζει.

Η ματαιοδοξία μάς κατέχει τόσο φυσικά μέσα στις άθλιότητες και μες στα λάθη μας, ώστε πρόθυμα χάνουμε και τή ζωή μας ακόμα, φτάνει να γίνη λόγος γι' αυτό.

Η ματαιοδοξία είναι τόσο βαθειά γαντζωμένη στην καρδιά του ανθρώπου, ώστε κ' ένας παλιάνθρωπος κ' ένα μαρμιτόνι, κ' ένας χαμάλης παινιέται και θέλει να ή

τούς θαυμαστές του. Καί οἱ φιλόσοφοι ἀκόμα θέλουνε θαυμαστές. Ὅσοι γράφουν κατὰ τῆς δόξας, θέλουν νάχουν τῆ δόξα πῶς ἔγραψαν καλά· κι' ὅσοι τοὺς διαβά- ζουν, θέλουν νάχουν τῆ δόξα πῶς τοὺς διάβασαν· κ' ἐγὼ πού τὸ γράφω αὐτό, ἔχω ἴσως αὐτὴ τὴν ἐπιθυμίαν· καί ἴσως κ' αὐτοὶ πού θὰ διαβάσουν ὅσα γράφω θὰ τὴν ἔχουν ἐπίσης.

Μολονότι βλέπουμε ὅλες μας τίς ἀθλιότητες πού μᾶς συνταράζουν καί πού μᾶς σφίγγουν τὸ λαιμό, ἔχουμε ἕνα ἔνστικτο πού δὲ μπορούμε νὰ τὸ πνίξουμε, πού μᾶς ὑψώνει.

Εἶμαστε τόσο κενόδοξοι, ὥστε θὰ θέλαμε νὰ μᾶς γνώριση ὅλη ἡ γῆ, ἀκόμα κ' ἐκείνοι πού θάρθουν ὅταν δὲ θὰ ὑπάρχουμε πιά. Κι' εἶμαστε τόσο ματαιόδοξοι, ὥστε ἡ ἐκτίμησι τῶν πέντε ἢ ἕξι προσώπων πού μᾶς περιστοιχίζουν μᾶς διασκεδάζει καί μᾶς εὐχαριστεῖ.

Τὸ πρᾶμα τὸ πιὸ σπουδαῖο στὴ ζωὴ εἶναι ἡ ἐκλογή ἑνὸς ἐπαγγέλματος. Τὴν κανονίζει ἡ τύχη. Ἡ συνήθεια κάνει τοὺς χτίστες, τοὺς στρατιῶτες, τοὺς κεραμιδιάδες. Εἶναι ἕνας θαυμάσιος κεραμιδιάς, λένε· καί μιλώντας γιὰ τοὺς στρατιῶτες, εἶναι θεότρελλοι, λένε. Ἄλλοι [λένε] τὸ ἀντίθετο· τὸ μόνο μεγάλο πρᾶμα [στὸν κόσμον] εἶναι ὁ πόλεμος, οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι εἶναι τομάρια. Μὲ τὸ ν' ἀκούη κανεὶς στὰ παιδικὰ χρόνια του νὰ παινεύουν αὐτὰ τὰ ἐπαγγέλματα καί νὰ περιφρονοῦν ὅλα τ' ἄλλα, διαλέγει· γιὰτὶ ἀπὸ φυσικοῦ μας ἀγαποῦμε τὴν ἀρετὴ καί μισοῦμε τὴν ἀφροσύνη. Οἱ λέξεις αὐτὲς μᾶς συγκινοῦν· δὲν πέφτουμε ἔξω παρὰ μόνο στὴν ἐφαρμογὴ· καί ἡ δύναμη τῆς συνήθειας εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε τόποι ὀλόκληροι εἶναι ὅλοι χτίστες, ἄλλοι ὅλοι στρατιῶτες. Δίχως ἄλλο, ἡ φύσι δὲν εἶναι τόσο ὁμοιόμορφη. Ἡ συνήθεια, λοιπόν, τὸ κάνει αὐτό, καί παρασέρνει τὴ φύση. Μὰ κάποτε ὁμως ἡ φύσι τὴ νικά, καί κρατᾷ τὸν ἄνθρωπον στὸ ἔνστικτό του, παρ' ὅλη τὴν καλὴ ἢ κακὴ συνήθεια.

Ἡ περιέργεια δὲν εἶναι παρὰ ματαιοδοξία· τίς περισσότερες φορές δὲ θέλει κανεὶς νὰ μάθῃ [κάτι] παρὰ μόνο γιὰ νὰ μιλήσῃ γι' αὐτό. Δὲ θὰ ταξίδευσεν ποτὲ κανεὶς στὴ θάλασσα ἂν ἦταν νὰ μὴν πῆ γιὰ τὸ ταξίδι του τίποτε καί γιὰ μόνη τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἰδῆ, χωρὶς τὴν ἐλπίδα νὰ μιλήσῃ γι' αὐτό ποτὲ μὲ κανένα.

Δὲ μᾶς νιάζει ἂν θὰ μᾶς ἐκτιμήσουν· στίς πόλεις ὅπου εἶμαστε περαστικοί· μὰ ὅταν εἶναι νὰ μείνουμε σ' αὐτὲς λίγο καιρὸ, τότε μᾶς νιάζει. Πόσον καιρὸ; Ἄνάλογο μὲ τὴ μάταιη καί κακομοίρικη διάρκειά μας.

(Τὸ τέλος στὸ ἐρχόμενο)

Εὐκολὰ παρηγοριόμαστε, γιὰτὶ καί εὐκολὰ θλιβόμαστε.

Δὲ μᾶς φτάνει ποτὲ τὸ παρὸν. Πρὶν νάρθῃ ἀκόμα, ζοῦμε τὸ μέλλον γιὰτὶ μᾶς φαίνεται πάρα πολὺ ἀργὸ καί σάμπως γιὰ νὰ τὸ ἐπισπεύσουμε· ἢ καλοῦμε τὸ παρελθὸν γιὰ νὰ σταματήσουμε τὸ παρὸν, γιὰτὶ μᾶς φαίνεται πολὺ γλήγορο. Εἶμαστε τόσο ἀπερίσκεπτοι, ὥστε τριγυρίζουμε σὲ μέρη χρόνου πού δὲ μᾶς ἀνήκουν, καί δὲ συλλογιόμαστε καθόλου τὸ μόνο πού μᾶς ἀνήκει· καί τόσο κενόδοξοι, ὥστε σκεπτόμαστε τὸ χρόνο πού δὲν ὑπάρχει, καί ἀφήνουμε ἀπερίσκεπτα νὰ φεύγῃ ὁ μόνος πού ὑπάρχει. Τοῦτο συμβαίνει γιὰτὶ τὸ παρὸν συνήθως μᾶς πληγώνει. Τὸ κρύβουμε ἀπ' τὰ μάτια μας, γιὰτὶ μᾶς λυπεῖ· κι' ἂν μᾶς εἶναι εὐχάριστο, λυπούμαστε πού τὸ βλέπουμε νὰ φεύγῃ. Προσπαθοῦμε νὰ τὸ συγκρατήσουμε μὲ τὸ μέλλον, καί κάνουμε τὴ σκέψιν νὰ διαθέσουμε τὰ πρᾶματα πού δὲν εἶναι στὴν ἐξουσία μας γιὰ ἕνα καιρὸ ὅπου δὲν ἔχουμε καμμιά βεβαιότητα πῶς θὰ φτάσουμε.

Ἄς ἐξετάσῃ καθένας τὴ σκέψιν του. Θὰ τὴν εὐρῆ πάντα ἀπασχολημένη μὲ τὸ παρελθὸν ἢ μὲ τὸ μέλλον. Δὲ συλλογιόμαστε σχεδὸν ὀλοτέλα τὸ παρὸν· κι' ἂν τὸ σκεφτοῦμε, τὸ σκεπτόμαστε μονάχα γιὰ νὰ πάρουμε ἀπ' αὐτὸ τὸ [κατάλληλο] φῶς καί νὰ φωτίσουμε τὸ μέλλον. Τὸ παρὸν δὲν εἶναι ποτὲ ὁ σκοπὸς μας. Τὸ παρελθὸν καί τὸ παρὸν εἶναι τὰ μέσα μας· μόνο τὸ μέλλον εἶναι ὁ σκοπὸς μας. Ἔτσι δὲ ζοῦμε ποτέ· μὰ ἐλπίζουμε νὰ ζήσουμε, καί καθὼς ἐτοιμαζόμαστε πάντα νὰ γίνουμε εὐτυχισμένοι, εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι δὲ θὰ γίνουμε ποτέ· ἂν δὲν ποθοῦμε καί μιὰν ἄλλη εὐδαιμονία ἐκτὸς ἀπὸ κείνη πού μπορούμε ν' ἀπολάβουμε σὲ τούτῃ τῇ ζωῇ.

Ἡ φαντασία μας φουσκώνει τόσο πολὺ τὸ παρὸν μὲ τὸ νὰ τὸ συλλογιόμαστε ἀδιάκοπα, καί λιγοστεύει τόσο τὴν αἰωνιότητα ἐπειδὴ δὲν τὴ συλλογιόμαστε, ὥστε ἡ αἰωνιότητα γίνεται γιὰ μᾶς ἀνυπαρξία, καί ἡ ἀνυπαρξία αἰωνιότητα. Καί ὅλ' αὐτὰ ἔχουν τόσο δυνατὲς ρίζες μέσα μας, ὥστε ὅλο τὸ λογικὸ μας δὲ μπορεῖ νὰ μᾶς προφυλάξῃ.

Ὁ Κρόμβελλ ἦταν ἕτοιμος νὰ καταστρέψῃ ὅλη τὴ Χριστιανοσύνη· ἡ Βασιλικὴ οἰκογένεια ἦταν χαμένη καί ἡ δικὴ του γιὰ πάντα ἰσχυρὴ· ἂν ἕνας μικρὸς κόκκος ἄμμου δὲν ἔμπαινε στὸν οὐρητῆρα του, καί αὐτὴ ἀκόμα ἡ Ρώμη θάτρεμε κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του. Μὰ ὁ μικρὸς κόκκος τοῦ ἄμμου, πού δὲ θάταν τίποτε ἂν πῆγαινε ἀλλοῦ, πηγαίμενος σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος, τὸν πέθανε, ἡ οἰκογένειά του κατάπεσε καί ξανασηλώθηκε ἡ Βασιλεία.

Μεταφρ. ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ